

ارزیابی انحصار، رقابت و تمرکز در بازار گوشت مرغ و تخم مرغ در ایران^۱

میرعبدا... حسینی*

زورار پرمه

اعضای هیئت علمی موسسه مطالعات و

پژوهشهای بازرگانی

چکیده

نوسان شدید قیمت در بازار گوشت مرغ و تخم مرغ و کنترل و کاهش نوسانها پیوسته عاملی با اهمیت برای تولیدکننده، مصرف کننده و دولت است. اما این نوسانها متأثر از عوامل متعدد در طرف عرضه و تقاضای بازار محصول و نهاده‌های آن است. نتایج پژوهش حاضر نشان می‌دهد که: ایران با ۱/۵ درصد و یک درصد تولید جهانی گوشت مرغ (۷۶/۳ میلیون تن) و تخم مرغ (۶۱/۳ میلیون تن) در جایگاه ۱۸ و ۱۷ در سطح جهان قرار دارد. مقایسه روند قیمت داخلی و خارجی گوشت مرغ بر اساس نرخ ارز آزاد طی سالهای ۱۳۷۰-۱۳۸۳ نشان می‌دهد که تا سال ۱۳۷۸ قیمت داخلی همواره کمتر از قیمت جهانی و از این سال به بعد قیمت داخلی بیش از قیمت جهانی شده است. این در حالی است که در مورد تخم مرغ قیمت داخلی همواره کمتر از قیمت جهانی بوده است. همین‌طور، بررسی قیمت ماهانه خرده‌فروشی گوشت مرغ و تخم مرغ در دوره ۸۴-۱۳۸۰ نشان می‌دهد که قیمت هر دو محصول روند مشابهی داشتند. در واقع، بیشترین رشد قیمت در ماه‌های آغازین سال (فصل بهار) است. پس از آن در سه ماهه تابستان افزایش قیمت‌ها بطئی است. در سه ماهه پاییز دوباره سیر صعودی رشد قیمت‌ها آغاز و در سه ماهه زمستان قیمت خرده‌فروشی کمترین رشد را دارد. علاوه بر نوسان‌های قیمت، هزینه تولید بالا، مدت زمان بالای فرایند تولید، پایین بودن

۱- این مقاله برگرفته از طرح پژوهشی تحت عنوان "مطالعه ساختار بازار محصولات کشاورزی (مورد گوشت مرغ و تخم مرغ) و نحوه بکارگیری سیاست‌های مطلوب در تنظیم بازار آن" است که در موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی انجام شده است.

hosseini.mir2010@gmail.com

* - (نویسنده مسئول)

تاریخ پذیرش: ۸۸/۶/۴

تاریخ دریافت: ۸۸/۱/۲۷

ضریب تبدیل دان به گوشت مرغ و وابستگی صنعت طیور به واردات نهاده‌ها بالاخص دان و به موقع فراهم شدن آن، مهم‌ترین چالش‌های صنعت مرغداری کشور است. نتایج حاصل از نسبت‌های تمرکز در بازار تخم مرغ بیانگر آن است که نسبت تمرکز ۱، ۴، ۸ و ۱۶ بنگاهی تخم مرغ در سال ۱۳۸۴ به ترتیب ۱/۹۴، ۶/۵۸، ۱۰/۸۶۸ و ۱۷/۰۵ درصد است. بر این اساس، نوع ساختار بازار تولید تخم مرغ رقابتی است. نسبت تمرکز یک بنگاهی از ۳/۲ درصد در سال ۱۳۷۵ به ۱/۹۴ درصد در سال ۱۳۸۵ کاهش یافته است. نتایج شاخص هرفیندال در بازار تخم مرغ در سال ۱۳۷۵ حدود ۰/۰۰۵ بود که در سال ۱۳۸۴ به ۰/۰۰۳ کاهش یافته و گویای آن است ساختار بازار رقابتی تر شده است. محاسبه شاخص لرنر در بازار داخلی گوشت مرغ و تخم مرغ در مقایسه با بازار صادراتی آنها در دوره ۸۳-۱۳۷۹ نشان می‌دهد که این شاخص از ۰/۰۶ و ۰/۱۳ به ۰/۴۳ و ۰/۳۷ افزایش یافته و بیانگر افزایش درجه رقابت در بازار صادراتی گوشت مرغ و تخم مرغ است.

واژه‌های کلیدی: ساختار بازار، انحصار، رقابت، تمرکز، مرغ و تخم مرغ، ایران

طبقه‌بندی JEL: L11, L13, L16, L22

An Assessment of Monopoly, Competition and Concentration in Iran's Market of Chicken and Egg

Hosseini, Mir Abdollah & Permeh,
Zorar
Faculty members of Institute for Trade
Studies & Research

Abstract

Wide fluctuations of the prices of chicken and egg along with the containment of these fluctuations always matter to producers, consumers and government. These fluctuations are affected by various factors on the supply and demand sides of the product and its inputs. The results of this research are as follows: Contributing 1.5 and 1 per cent to the world production of chicken (76.3 million tons) and egg (61.3 million tons) respectively, Iran is of eighteenth and seventeenth ranks in the world. By comparing domestic and foreign prices of chicken on a floating exchange rate basis during 1991-2005, it is found that the domestic price has been always lower than world price by 1999 but higher afterwards. However, the domestic price of egg has been always lower than its world price. A review of the monthly retail prices of chicken and egg during 1370-84 also suggests that both products have followed a similar price trend. In fact, prices have the highest growth in spring with a slow increase in summer, resurgence in autumn and the lowest growth in winter. In addition to price fluctuations, the most important challenges to Iran's poultry

farming are high production costs, long period of production, feed-to-chicken coefficient, and dependence of the poultry farming on input importation, especially feed. According to our findings, in the egg market, 1, 4, 8 and 16 enterprise concentration ratios have been respectively 1.94, 6.58, 10.868 and 17.05 per cent in 1384. Therefore, the market structure of egg production has been competitive. One-enterprise concentration ratio has reduced from 3.2 per cent in 1375 to 1.94 per cent in 1385. Herfindahl index of egg market was about 0.005 in 1375 but reduced to 0.003 in 1384, implying an increased competition in market structure. During 1379-83, Lerner indices of domestic markets of chicken and egg, in comparison with their export markets, have increased from 0.06 and 0.13 to 0.43 and 0.37 respectively, reflecting an increased competition in export market structures of chicken and egg.

Keywords: Market Structure, Monopoly, Competition, Concentration Ratios, Chicken and Egg, Iran

JEL: L11, L13, L16, L22

مقدمه

صنعت مرغداری دومین صنعت بعد از صنعت نفت کشور است. با وجود گستردگی واحدهای تولید و اهمیت آن در سبد غذایی مردم، این صنعت در کشور ما با مسایل و مشکلات فراوانی از جمله هزینه بالای به سبب پایین بودن ضریب تبدیل دان به گوشت مرغ، بالا بودن دوره پرورش و در نتیجه بالا رفتن وزن مرغ^۱، فقدان مدیریت واحد در زنجیره تولید تا مصرف و پایین بودن مصرف سرانه گوشت مرغ و تخم مرغ روبرو است. در صورتی که توجه جدی به حل این مسایل نشود چشم انداز آتی آن چندان مطلوب نخواهد بود.

نوسانات قیمت گوشت مرغ و تخم مرغ و نهاده‌های آنها از دیگر چالش‌های اساسی این صنعت است که هر ساله موجب عدم تعادل در بازار می‌گردد و چاره‌جویی برای کاهش این نوسانات یکی از دل‌نگرانی‌های دولت است. این نوسانات می‌تواند تابعی از عوامل عرضه از جمله تغییرات قیمت عوامل تولید، تقاضای مصرف کنندگان و ... باشد، اما عوامل دیگری همچون نوع ساختار بازار - انحصار و رقابتی بودن نوع بازار - نیز بر این نوسانات می‌تواند تاثیر گذار باشد. این امر در بازار محصولات همچون گوشت مرغ و تخم مرغ می‌تواند مشهود باشد و این احتمال وجود دارد

۱- یکی از مشکلات صنعت مرغداری ایران بالا بودن وزن لاشه مرغ (۱/۸ کیلوگرم) در مقایسه با متوسط جهانی (۱/۳۸ کیلوگرم) است.

که در بعضی از مواقع به دلیل وجود شرایط انحصاری در این بازار، نابسامانی‌هایی در قیمت و مقدار عرضه محصولات به وجود آید. از این رو با وجود تلاش‌هایی که دولت برای تنظیم بازار آن دو برداشته، ولیکن دولت هنوز به موفقیت قطعی کامل در تنظیم بازار آن محصولات دست نیافته است.

بنابراین سوالی که مطرح می‌شود که ساختار عرضه و توزیع این محصولات چه میزان در نابسامانی‌های بازار تاثیر دارد؟ و تغییرات قیمت تا چه میزان ناشی از ساختار بازار این محصولات است؟ از این رو و به دلیل مشکلات فوق مسئله بررسی ساختار بازار کالاهایی هم‌چون گوشت مرغ و تخم مرغ از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است.

چارچوب نظری و روش‌شناسی ساختار بازار

ساختار بازار به معنای شکل و چگونگی یک ساختمان و یا ترتیب قرار گرفتن اجزای مختلف یک کل می‌باشد. اساساً ساختار هر پدیده مرکب، الگویی است که بر اساس آن اجزای متشکله جهت رسیدن به یک هدف معین سازمان‌دهی می‌شوند. ساختار بازار معرف خصوصیات سازمانی بازار است و به کمک این خصوصیات می‌توان رابطه اجزای بازار را مشخص نمود از جمله به رابطه بین فروشندگان (تولیدکنندگان) با یکدیگر، رابطه خریداران با یکدیگر و نیز رابطه خریداران و فروشندگان در بازار و نهایتاً رابطه بین فروشندگان فعال در بازار و فروشندگان بالقوه اشاره کرد.

ساختار بازار در واقع آن دسته از خصوصیات سازمانی بازار است که با شناسایی آن‌ها می‌توان ماهیت قیمت‌گذاری و رقابت در بازار را مشخص کرد. یکی از جنبه‌های مهم ساختار بازار تمرکز می‌باشد. با استفاده از مفهوم تمرکز می‌توان اندازه رقابت و انحصار را در بازارهای انفرادی و یا در کل اقتصاد مورد بررسی قرار داد. تمرکز چگونگی و نحوه تقسیم بازار بین بنگاه‌های مختلف را نشان می‌دهد. بنابراین در اندازه‌گیری تمرکز، اندازه نسبی بنگاه‌ها مورد استفاده قرار می‌گیرد. هر چه بازار ناعادلانه‌تر بین بنگاه‌ها توزیع شود تمرکز بیشتر و در صورت ثابت بودن تمامی شرایط هر چه تعداد بنگاه‌ها بیشتر باشد درجه تمرکز کمتر خواهد بود. در واقع اندازه تمرکز، ارتباط معکوسی با تعداد بنگاه‌ها و ارتباط مستقیم با توزیع نابرابر سهم بنگاه‌ها در بازار دارد. برای محاسبه تمرکز، شاخص‌های مختلفی وجود دارد که هر یک دارای مزایا و معایبی هستند. در زیر به شاخص‌هایی که در مقاله حاضر بکار گرفته شده، اشاره می‌شود.

۱- معکوس تعداد بنگاه‌ها: این شاخص ساده‌ترین شاخص تمرکز است. یکی از نقاط ضعف این شاخص دادن وزن برابر به همه بنگاه‌ها است.

۲- نسبت‌های تمرکز (CRi): نسبت تمرکز سهم اندازه تولید یا فروش I از بزرگترین بنگاه‌ها را به کل اندازه بازار نشان می‌دهد. از آنجا که در بازار رقابتی، اندازه بازار در بین بنگاه‌های زیادی توزیع می‌شود و در نتیجه نسبت تمرکز یک بنگاهی (CR1)، چهار بنگاهی (CR4)، هشت بنگاهی (CR8) و حتی ۱۶ بنگاهی (CR16) ارقام کوچکی است، در مقابل، در یک بازار انحصار کامل، یک بنگاه، کل اندازه بازار را به خود اختصاص می‌دهد و نسبت تمرکز یک بنگاهی نزدیک به یک خواهد بود.

۳- شاخص هرفیندال: این شاخص چگونگی توزیع اندازه بازار بین بنگاه‌های موجود و نوع ساختار بازار را بهتر از نسبت تمرکز مشخص می‌سازد. برخلاف شاخص تمرکز، شاخص هرفیندال از اطلاعات تمام بنگاه‌ها برای محاسبه درجه تمرکز استفاده می‌کند (Herfindahl, 1959). این شاخص به وسیله فرمول زیر محاسبه می‌گردد:

$$HI = \sum_{i=1}^n \left(\frac{X_i}{X}\right)^2$$

$$HI = \sum_{i=1}^n S_i^2$$

در این فرمول، n تعداد بنگاه‌های موجود در بازار و S سهم بنگاه‌ها از کل اندازه بازار است. در جدول (۱) تقسیم‌بندی بازارها بر اساس این شاخص آمده است.

۴- شاخص لرنر: شاخص لرنر از جمله شاخص‌های مناسب اندازه‌گیری درجه انحصار است. یکی از ویژگی‌های انحصارگر در بازار، توانایی افزایش قیمت بالاتر از هزینه نهایی (MC) است. این شاخص توسط لرنر برای اندازه‌گیری قدرت انحصاری بر اساس قیمت فروش و هزینه نهایی تولید به صورت زیر معرفی شد (Lerner, A. P., 1934):

$$L = \frac{P - MC}{P}$$

در این رابطه P قیمت فروش محصول و MC هزینه نهایی تولید است. در بازار رقابت کامل $P = MC$ است در نتیجه شاخص لرنر برابر صفر است. اما در بازار غیررقابتی در نقطه حداکثر سود؛ $MC = MR$ و $P = AR$ ، می‌توان شاخص لرنر را به صورت زیر نوشت:

$$LI = \frac{P - MC}{P} = \frac{AR - MR}{AR} = 1 - \frac{MR}{AR} = \left| -\frac{1}{\eta} \right| \Rightarrow LI = \frac{1}{\eta}$$

جدول ۱- طیف ساختار بازارها و خصوصیات آن از بعد تعداد و اندازه بنگاه‌ها (درصد و تعداد)

شرح	نسبت‌های تمرکز	شاخص هر فیندال	ویژگی اصلی بازار
رقابت کامل	$CR_1 \rightarrow 0$	$HI \rightarrow 0$	بیش از ۵۰ بنگاه رقیب، بدون آن که سهمی از بازار را در اختیار داشته باشند.
رقابت انحصاری	$CR_1 < 10$	$(1/HI) \rightarrow 10$	تعداد بنگاه‌های رقیب مؤثر زیاد، هیچکدام بیش از ۱۰ درصد بازار را در انحصار ندارند.
انحصار چندجانبه باز	$CR_4 < 40$	$6 < (1/HI) \leq 10$	۴ بنگاه، حداکثر ۴۰ درصد بازار را در انحصار دارند.
انحصار چند جانبه بسته	$CR_4 > 60$	$4 < (1/HI) \leq 6$	۴ بنگاه، دست کم ۶۰ درصد بازار را در انحصار دارند.
بنگاه مسلط	$CR_1 \geq 50$	$1 < (1/HI) \leq 4$	یک بنگاه به تنهایی بیش از ۵۰ درصد بازار را در انحصار خود دارد.
انحصار کامل	$CR_1 \rightarrow 100$	$HI \rightarrow 1$	یک بنگاه کل بازار را در انحصار دارد.

Source: hosseini, M. A., 1997. & Maddala, G. S. and et. cl, 1995, pp:189-195

لذا شاخص لرنر با کشش تقاضا برای محصول بنگاهی که حداکثر کننده سود است، نسبت معکوس دارد.

از روش‌های اندازه‌گیری شاخص لرنر، استفاده از میانگین وزنی قدرت انحصار داخلی و خارجی با استفاده از نسبت فروش داخلی و صادراتی است. در این حالت شاخص لرنر به صورت زیر خواهد بود (hosseini, M. A., 1997):

$$MPI = \frac{\text{Domestic Price} - \text{Export Price}}{\text{Domestic Price}} * \frac{\text{Domestic Sale}}{\text{Export Sale}}$$

لازم به یادآوری است که در مورد ساختار بازار داخلی محصولات کشاورزی تحقیق چندانی صورت نگرفته است و بیشتر مطالعات انجام شده در حوزه صنعت است. برای نمونه می‌توان به مطالعه (hosseini, M. A., 1997) و (Khodadad kashi, F., (1998) اشاره کرد.

تحلیل بازار گوشت مرغ و تخم مرغ

گوشت مرغ و تخم مرغ

تولید جهانی گوشت مرغ در دوره ۲۰۰۳-۱۹۹۱ با رشد ۴/۷ درصد از ۴۳/۹ میلیون تن به ۷۶/۳ میلیون تن رسیده است. بالاترین درصد رشد تولید به ترتیب با ۱۲/۸۶^۱، ۹/۸۵ و ۹/۴۲ درصد به

۱- در این دوره تولید هند از ۳۸۹ هزار تن به ۱۶۶۲ هزار تن رسیده است.

کشورهای هند، چین و برزیل اختصاص دارد. در این میان، هر چند آمریکا با $۱۶/۸$ میلیون تن حایز رتبه اول است، اما رشد آن کمتر از متوسط جهانی می باشد ($۳/۷$ درصد). کشور چین از افزایش تولید خیره کننده ای برخوردار بوده و تولید آن از $۴/۵$ میلیون تن به $۱۳/۹$ میلیون تن رسیده است (حدود ۳ برابر). تولید کشور برزیل نیز جهش بالایی داشته و با رشد سالانه $۹/۵$ درصد از $۲/۷$ میلیون تن در سال ۱۹۹۱ به ۸ میلیون تن در سال ۲۰۰۳ افزایش یافته است سه کشور آمریکا، چین و برزیل. در مجموع $۵۰/۷$ درصد تولید جهانی گوشت مرغ را در اختیار دارند. تولید گوشت مرغ در ایران با رشد سالانه $۵/۴۸$ درصد از ۴۳۸ هزار تن به ۸۳۱ هزار تن افزایش یافته است. هم اینک ایران با $۱/۵$ درصد تولید جهانی جایگاه هیجدهم را در بین کشورهای عمده تولید کننده دارد.

مصرف جهانی گوشت مرغ از $۴۲/۴$ میلیون تن در سال ۱۹۹۱ به $۷۴/۸$ میلیون تن در سال ۲۰۰۳ رسیده است (رشد متوسط سالانه $۴/۸۴$ درصد). کشورهای آمریکا، چین و برزیل در سال ۲۰۰۳ بیش از ۴۶ درصد مصرف جهانی گوشت مرغ را به خود اختصاص داده اند. مصرف گوشت مرغ در ایران در این دوره با رشد متوسط سالانه $۵/۳۹$ درصد از ۴۳۸ هزار تن در سال ۱۹۹۱ به ۸۲۲ هزار تن در سال ۲۰۰۳ افزایش یافته است که تقریباً حاکی از دو برابر شدن مصرف آن می باشد. محاسبه شاخص خود کفایی گوشت مرغ در ایران بیانگر این نکته است که در سال ۲۰۰۳ و برنامه سوم توسعه (۲۰۰۳-۱۹۹۹) کشور در خود کفایی قرار داشته است. در برنامه دوم توسعه، مصرف بیش از تولید بوده و دولت برای جبران کمبود تولید داخلی اقدام به واردات نموده است (شاخص خود کفایی $۰/۹۸۵$). در سال ۲۰۰۳ این شاخص بهبود یافته و به عدد $۱/۰۱$ رسیده است.

مصرف سرانه گوشت مرغ در سال ۲۰۰۳ نشان می دهد که در بین کشورهای جهان اسرائیل و آمریکا به ترتیب با $۶۹/۴$ و $۵۰/۲$ کیلوگرم بیشترین مصرف سرانه گوشت مرغ را دارند. مصرف سرانه ایران در این سال $۱۱/۹$ کیلوگرم بوده که در نقطه سر به سر متوسط جهانی قرار دارد. لازم به ذکر است مصرف سرانه ایران با رشد سالانه $۳/۹$ درصد از $۷/۵$ کیلوگرم به $۱۱/۹$ کیلوگرم طی دوره ۲۰۰۳-۱۹۹۱ بهبود یافته است.

تولید جهانی تخم مرغ نیز در دوره ۲۰۰۳-۱۹۹۱ با رشد متوسط سالانه $۳/۸$ درصد از ۳۹ میلیون تن به $۶۱/۳$ میلیون تن افزایش یافته است. در سال ۲۰۰۳ چهار کشور چین، آمریکا، ژاپن و هند به ترتیب با $۲۶/۴$ ، $۵/۲$ ، $۲/۵$ و $۲/۴$ میلیون تن بیشترین تولید تخم مرغ را به خود اختصاص داده اند. چین به تنهایی بیش از ۴۳ درصد تولید جهانی این محصول را در اختیار دارد و این چهار کشور در

مجموع ۵۹ درصد تخم مرغ جهان را تولید می کنند. تولید تخم مرغ در ایران در طی دوره با رشد متوسط سالانه ۴/۷ درصد از ۳۴۰ هزار تن به ۵۹۰ هزار تن افزایش یافته است.

مصرف انسانی تخم مرغ در دوره ۲۰۰۳-۱۹۹۱ با رشد متوسط سالانه ۳/۷۵ درصد از ۳۴/۸ میلیون تن به ۵۴/۲ میلیون تن رسیده است. کشورهای چین، آمریکا، ژاپن، هند و برزیل بزرگترین مصرف کنندگان این محصول هستند. در سال ۲۰۰۳ این پنج کشور بیش از ۶۲ درصد مصرف جهانی این محصول را در اختیار دارند. مصرف تخم مرغ در چین از بیشترین رشد برخوردار بوده و از ۸/۶ میلیون تن به ۲۴ میلیون تن طی دوره افزایش یافته است. مصرف تخم مرغ در ایران در این دوره به شدت افزایش نشان می دهد و با رشد متوسط سالانه ۳/۷۷ درصد از ۲۹۲ هزار تن به ۴۵۵ رسیده است. محاسبه شاخص خود کفایی نیز نشان می دهد که در دوره مورد بررسی تولید از مصرف پیشی گرفته و به عبارت دیگر کشور با تولید مازاد بر مصرف داخلی همراه بوده است، به طوری که در سال ۱۹۹۱، حدود ۸۵ درصد تولید داخلی به مصرف رسیده و کشور با تولید مازاد بر مصرف ۱۵ درصدی مواجه بوده است. در سال ۲۰۰۳ این رقم به ۲۳ درصد رسیده است.

مصرف سرانه تخم مرغ در جهان از ۶/۵ کیلوگرم در سال ۱۹۹۱ به ۸/۶ کیلوگرم در سال ۲۰۰۳ افزایش یافته است (رشد متوسط سالانه ۲/۳۶ درصد). در سال ۲۰۰۳ کشورهای ژاپن، چین، دانمارک، مکزیک، فرانسه و آمریکا با ۱۹/۱، ۱۸/۳، ۱۷/۵، ۱۵/۶، ۱۵/۳ و ۱۴/۶ کیلوگرم دارای بیشترین مصرف سرانه تخم مرغ در جهان بوده اند. مصرف سرانه تخم مرغ در ایران در این سال ۶/۶ کیلوگرم بوده که از متوسط جهانی پایین تر می باشد.

ساختار هزینه گوشت مرغ و تخم مرغ

هزینه تمام شده گوشت مرغ و تخم مرغ در کشورهای مختلف بسته به فن آوری تولید، شرایط اقلیمی، هزینه دان و مدیریت تولید متفاوت است. در بین کشورهای عمده تولید کننده، برزیل به دلیل دسترسی ارزان به دان مرغ و برخورداری از فن آوری بالا از هزینه پایین تر تولید و به تبع آن قیمت تمام شده پایین تر برخوردار است.

در جدول (۱) هزینه تولید هر کیلوگرم گوشت مرغ در چند کشور در دوره ۲۰۰۳-۱۹۹۴ آمده است. هر اندازه که ضریب تبدیل دان به تولید گوشت بالاتر باشد، هزینه تولید نیز بیشتر می شود و تلاش برای کاهش این ضریب می تواند تاثیر معنی داری در کاهش هزینه های تولید داشته باشد. مقایسه هزینه تولید کشورهای منتخب نشان می دهد که هزینه تولید در کشورهای چین و برزیل

پایین تر از سایر کشورهای عمده تولیدکننده است. هزینه تولید هر کیلوگرم گوشت مرغ در چین و برزیل از ۰/۹۳ و ۱/۲ دلار در سال ۱۹۹۴ به ۰/۸۳ و ۰/۴۷ دلار در سال ۲۰۰۲ کاهش یافته است. هزینه تمام شده هر کیلوگرم گوشت مرغ در ایران از ۱/۶۱ دلار در سال ۱۹۹۴ به ۱/۵۲ دلار در سال ۲۰۰۳ کاهش یافته است که در مقایسه با کشورهای عمده تولیدکننده رقم بالایی است.

جدول ۱- هزینه تولید گوشت مرغ در دوره ۱۹۹۴-۲۰۰۲ واحد: کیلوگرم-دلار

2003	2002	2001	2000	1999	1998	1997	1996	1995	1994	
0.47	0.46	0.60	0.73	0.68	0.98	1.01	1.08	1.02	1.20	برزیل
0.83	0.82	0.59	0.77	0.84	0.90	0.92	1.00	0.98	0.93	چین
1.29	1.10	1.08	1.04	1.16	1.31	1.37	1.51	1.50	1.39	فرانسه
1.43	1.33	1.38	1.35	1.34	1.52	2.55	3.03	2.02	1.25	هند
1.52	1.61	6.28	5.77	5.11	4.20	3.04	3.05	2.66	1.61	ایران
1.41	1.58	1.61	1.56	1.28	1.45	1.44	1.26	1.12	1.78	مکزیک
0.95	0.77	0.83	0.71	0.79	0.96	1.06	1.16	1.16	1.11	هلند
1.03	1.13	1.05	1.04	1.20	1.23	1.40	1.67	1.59	1.20	تایلند
0.92	0.92	1.19	1.02	1.12	1.19	1.14	1.15	1.04	1.08	آمریکا

منبع: www.fao.org

به لحاظ هزینه تمام شده تخم مرغ وضعیت ایران در مقایسه با کشورهای عمده تولیدکننده مناسب تر از گوشت مرغ است. پایین بودن هزینه تولید انگیزه‌ای برای رقابت با کشورهای عمده تولیدکننده شده است و این امر بازارهای هدف صادراتی را برای کشور در بردارد. به لحاظ هزینه تمام شده تخم مرغ در بازار جهانی، کشورهای برزیل و چین در سال ۲۰۰۳ با ۰/۷۷ و ۰/۵۲ دلار به ازای هر کیلوگرم دارای کمترین هزینه تولید می‌باشند. هزینه تمام شده تخم مرغ در ایران هر چند بیشتر از کشورهای عمده تولیدکننده است، ولی در مقایسه با هزینه تمام شده گوشت مرغ به طور نسبی پایین تر است.

قیمت‌گذاری گوشت مرغ و تخم مرغ در ایران و نوسان قیمت نهاده‌های آن

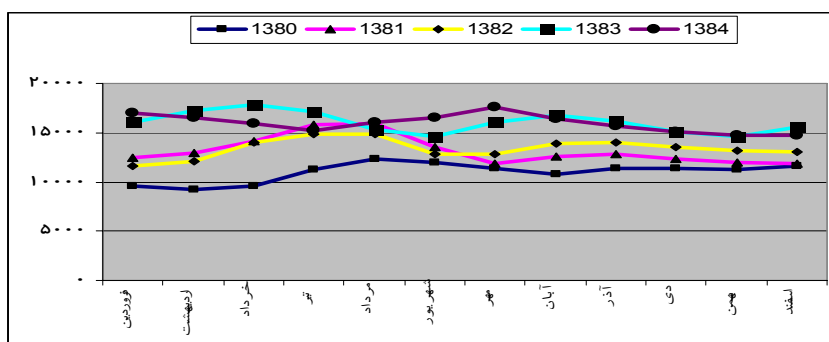
قیمت داخلی هر کیلوگرم گوشت مرغ با رشد سالانه ۲۵/۳ درصد از ۶۸۵ ریال در سال ۱۳۶۹ به ۱۶۰۵۴ ریال در سال ۱۳۸۴ افزایش نشان می‌دهد. این در حالی است که قیمت جهانی واردات گوشت مرغ طی این دوره با روند نزولی (سالانه ۱/۴ درصد کاهش) از ۱/۸ دلار به ازای هر

کیلوگرم به ۱/۵ دلار به ازای هر کیلوگرم کاهش یافته است. مقایسه قیمت‌های داخلی و جهانی گوشت مرغ (قیمت خارجی بر اساس نرخ ارز آزاد به پول رسمی تبدیل شده است) بیانگر آن است که تا سال ۱۳۷۸ قیمت داخلی همواره کمتر از قیمت جهانی بوده است. از سال ۱۳۷۸ تا ۱۳۸۳ قیمت داخلی همواره بیشتر از قیمت جهانی است.

جدول ۲- هزینه تولید یک کیلوگرم تخم مرغ در دوره ۱۹۹۴-۲۰۰۲ واحد: دلار/کیلوگرم

شرح	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
برزیل	0.55	0.66	0.46	0.60	0.53	0.53	0.52	0.50	0.49	0.52
چین	0.68	0.98	1.28	1.24	0.80	0.61	0.61	0.74	0.72	0.77
فرانسه	0.95	0.73	0.99	1.00	0.79	0.69	0.77	0.84	0.78	0.82
هند	1.05	0.96	1.04	1.00	0.85	0.73	0.71	0.74	0.81	0.92
ایران	1.22	1.07	1.38	1.09	0.98	0.76	0.89	0.82	0.78	0.90
مکزیک	1.43	1.70	1.61	1.40	1.09	1.17	1.12	1.21	1.09	1.16
هلند	1.54	1.63	1.88	1.46	1.12	0.96	1.03	0.94	1.01	1.16
تایلند	0.83	1.25	1.46	1.44	1.77	2.25	2.70	3.13	0.70	0.66
آمریکا	0.87	0.88	1.06	0.99	0.94	0.88	0.87	0.88	0.83	1.03

منبع: www.fao.org

نمودار ۱- روند قیمت خرده‌فروشی گوشت مرغ در دوره ۱۳۸۰-۸۴

بررسی قیمت‌های ماهانه خرده‌فروشی گوشت مرغ در دوره ۱۳۸۰-۸۴ نشان می‌دهد که بیشترین رشد قیمت در ماه‌های آغازین سال (فصل بهار) است. پس از آن در سه ماهه تابستان روند افزایش رشد قیمت‌ها کاهنده بوده است. در سه ماهه پاییز دوباره سیر صعودی رشد قیمت‌ها آغاز (در مهر و

آبان به بیشترین میزان می‌رسد) و از اواخر پاییز دوباره شاهد روند کاهش رشد قیمت‌ها بوده و در سه ماهه زمستان قیمت‌های خرده‌فروشی کمترین رشد را دارد.

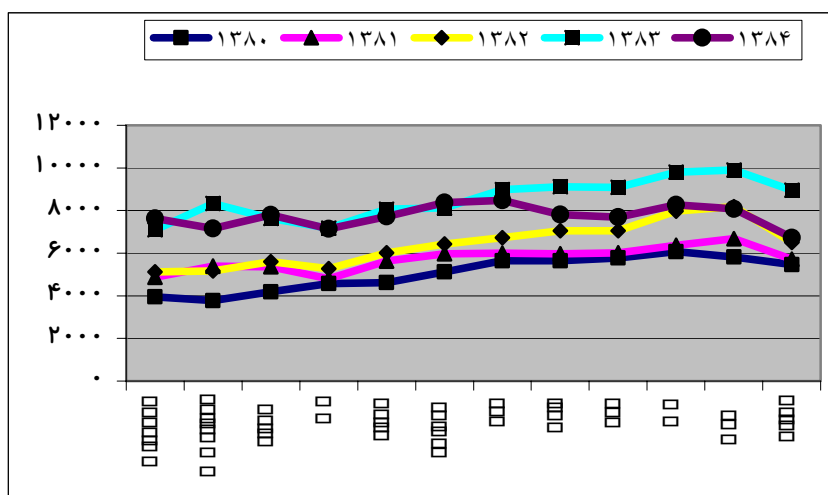
قیمت داخلی تخم‌مرغ با رشد ۱۹/۸ درصد از ۵۱۰ ریال در سال ۱۳۶۹ به ۷۷۴۳ ریال به ازای هر کیلوگرم در سال ۱۳۸۴ رسیده است. این در حالی است که قیمت جهانی از ثبات نسبی برخوردار بوده و تنها ۰/۱۸ درصد رشد داشته است (از ۱/۲۷ به ۱/۳ دلار به ازای هر کیلوگرم). مقایسه قیمت‌های داخلی و جهانی تخم‌مرغ نشان می‌دهد که طی این دوره، قیمت داخلی کمتر از قیمت جهانی بوده و نشان از عدم حمایت دولت از تولیدکننده و حمایت از مصرف‌کننده دارد. بررسی درصد رشد قیمت ماهانه خرده‌فروشی تخم‌مرغ در دوره ۸۴-۱۳۸۰ نشان می‌دهد که در ماه‌های آغازین سال رشد قیمت‌ها بالا بوده و به تدریج در ماه‌های بعد بویژه در فصل تابستان رو به کاهش بوده است. مقایسه قیمت‌های خرده‌فروشی گوشت‌مرغ و تخم‌مرغ در دوره ۸۴-۱۳۸۰ بیانگر آن است که طی دوره ۸۴-۱۳۸۰ و در ماه‌های مختلف سال، روند رشد قیمت تخم‌مرغ بیشتر از گوشت‌مرغ بوده است و همچنین درصد رشد قیمت خرده‌فروشی گوشت‌مرغ در ماه‌های مختلف دوره ۸۴-۱۳۸۰ به صورت سینوسی تغییر کرده است و نوسانات رشد قیمت گوشت‌مرغ بیشتر از تخم‌مرغ می‌باشد (نمودار ۲).

قیمت دان مرغ گوشتی^۱ در دوره ۸۴-۱۳۸۰، با رشد متوسط سالانه ۱۲ درصد از ۱۶۰۱ ریال به ۲۴۸۲ ریال رسیده است. همچنین قیمت دان مرغ تخم‌گذار در ماه‌ها و سال‌های مختلف نشان می‌دهد که قیمت هر کیلوگرم دان مرغ با رشد ۱۸ درصد از ۲۵۵۸ ریال در سال ۱۳۸۰ به ۴۹۵۷ ریال در سال ۱۳۸۴ رسیده است. از سوی دیگر بررسی قیمت دان مرغ در ماه‌های مختلف سال‌های دوره نشان می‌دهد که به جز سال ۱۳۸۴ در بقیه سال‌ها از رشد مثبت برخوردار بوده است. بررسی قیمت دان مرغ در ماه‌های مختلف طی دوره ۸۴-۱۳۸۰ نشان می‌دهد که بیشترین رشد قیمت مربوط به فصل بهار است. بررسی هم‌بستگی قیمت دان و قیمت گوشت‌مرغ و تخم‌مرغ بیانگر وجود همبستگی بالا بین آن‌ها است.^۲

۱- چون سهم دان مرغ در هزینه تولید حدود ۶۰ درصد است هرگونه تغییر در قیمت آن منجر به نوسان قیمت گوشت‌مرغ و تخم‌مرغ می‌شود.

۲- مطابق نتایج مطالعه حاضر، همبستگی قیمت دان و قیمت گوشت‌مرغ با وقفه‌های ۱، ۲ و ۳ ماهه به ترتیب ۰/۷۷۳۳، ۰/۷۲۳۹ و ۰/۶۵۶۶، و نیز این شاخص برای قیمت دان و قیمت تخم‌مرغ با وقفه‌های ۱، ۲ و ۳ ماهه به ترتیب ۰/۶۹۸۵، ۰/۶۹۸۰ و ۰/۷۱۳۱ است.

قیمت هر قطعه جوجه یک‌روزه گوشتی با رشد متوسط سالانه ۱۰ درصد از ۲۰۰۲ ریال در سال ۱۳۸۰ به ۲۹۳۲ ریال در سال ۱۳۸۴ رسیده است. تغییرات قیمت جوجه یک‌روزه در ماه‌ها و سال‌های مختلف نشان می‌دهد که بیشترین رشد قیمت جوجه یک‌روزه در سه ماهه اول سال (فصل بهار) بوده است و کمترین رشد قیمت در تابستان اتفاق افتاده است. در پایان تابستان دوباره رشد قیمت جوجه یک‌روزه آغاز شده و در آبان به بیشترین میزان خود رسیده است. طی ماه‌های بعد هر سال روند قیمت جوجه یک‌روزه منفی بوده است. همچنین، مطالعه روند قیمت جوجه یک‌روزه تخم‌گذار در ماه‌های مختلف نشان می‌دهد که قیمت هر قطعه جوجه یک‌روزه در این دوره از ۱۷۷۴ ریال با ۱۱/۵۷ درصد رشد به ۲۴۸۲ ریال افزایش یافته است. بررسی روند قیمت ماهانه جوجه یک‌روزه تخم‌گذار طی دوره ۸۴-۱۳۸۰ بیانگر آن است که بیشترین رشد قیمت مربوط به اواخر تابستان و پاییز و کمترین رشد قیمت جوجه یک‌روزه مربوط به فصل بهار است. قیمت جوجه یک‌روزه نیز با قیمت تخم‌مرغ و گوشت مرغ دارای همبستگی بالایی می‌باشد.^۱

نمودار ۲- روند قیمت خرده‌فروشی تخم‌مرغ در دوره ۸۴-۱۳۸۰

۱- همبستگی قیمت جوجه یک‌روزه و قیمت تخم‌مرغ با وقفه‌های ۱، ۲ و ۳ ماهه بترتیب ۰/۷۲۱۵، ۰/۷۲۸۶، ۰/۷۰۷۸، و نیز همبستگی قیمت جوجه یک‌روزه و قیمت مرغ با وقفه‌های ۱، ۲ و ۳ ماهه بترتیب ۰/۶۳۶۸، ۰/۳۷۳۳ و ۰/۱۶۱۷ است.

سیاست‌های مرتبط با تنظیم بازار گوشت مرغ و تخم مرغ

قیمت گذاری گوشت مرغ و تخم مرغ، از سال‌های ۵۹-۱۳۵۸ در دستور کار دولت قرار گرفت و قیمت این دو در سطح معینی تثبیت شد. بدین ترتیب که دولت با تحویل جوجه یک‌روزه گوشتی و تخم‌گذار و سایر نهاده‌های مصرفی با قیمت دولتی سعی در تشویق تولیدکنندگان به پیروی از نرخ‌های تعیین شده نمود و برای کنترل و نظارت بر امر تولید و توزیع این دو کالا ستاد هماهنگی تولید و توزیع آن در وزارت بازرگانی ایجاد شد.

هر چند طی سال‌های مختلف تغییرات جزئی در قیمت‌های مصوب بوجود آمد، ولی سیاست تثبیت قیمت تا اوایل سال ۱۳۷۰ ادامه پیدا کرد. طی این سال‌ها نهاده‌های اصلی پرورش طیور توسط دستگاه‌های مربوطه تهیه و در قبال اخذ تعهداتی مبنی بر تحویل گوشت طبق ضوابطی خاص، در بین مرغداران توزیع می‌شد. البته نظارت و مراقبت بر انجام تعهدات و رعایت ضوابط تعیین شده دولتی توسط تولیدکنندگان کاری بسیار مشکل بود، به طوری که در صدی از مرغ‌های تولیدی به صورت قاچاق و خارج از چارچوب‌های تعیین شده و با نرخ‌های بالاتر، در بازار آزاد به فروش می‌رسید. علاوه بر این به دلیل نبود امکان تامین جوجه یک‌روزه گوشتی و تخم‌گذار و نیز محدودیت‌های ناشی از تامین دان مرغ، دارو و واکسن، به مرغداری‌های تخم‌گذار اجازه داده شد که دوره زمانی تولید خود را افزایش دهند و تولید مازاد بر تعهد را در بازار آزاد به فروش رسانند (Bostaki. M & Sadeghi. H., 2002).

این وضعیت تثبیت قیمت‌ها، تا سال ۱۳۶۹ تداوم یافت. از اوایل سال ۱۳۷۰ سیاست آزادسازی گوشت مرغ و تخم مرغ در شورای اقتصاد به تصویب رسید و کمیته‌ای متشکل از بانک مرکزی، شرکت گسترش خدمات بازرگانی، سازمان حمایت مصرف‌کننده و تولیدکننده با مسئولیت وزارت جهاد سازندگی مسئول تدوین آیین‌نامه‌ای در این زمینه شد. بر اساس این آیین‌نامه، ارزش مورد نیاز صنعت مرغداری ابتدا از ارزش دولتی به رقابتی و در مرحله بعد به تدریج به شناور و صادراتی تبدیل شد. این وضعیت تا سال ۱۳۷۷ ادامه یافت. در سال ۱۳۷۷ سیاست آزادسازی با ارائه طرحی تحت عنوان «ساماندهی صنعت طیور» با هدف شفاف‌سازی وضعیت تولید، ظرفیت‌ها و هزینه‌های تولید و واقعی شدن قیمت‌ها وارد مرحله‌ای تازه شد. بر اساس این طرح، نرخ ارزش مورد نیاز صنعت طیور به نرخ ارزش واریزنامه‌ای تغییر یافت (Bostaki. M & Sadeghi. H., 2002).

آزادسازی در صنعت طیور، تغییرات زیادی در قیمت نهاده‌های مصرفی صنعت طیور (مرغ و تخم مرغ) ایجاد نمود، به طوری که قیمت دولتی نهاده‌های اصلی مورد استفاده در تولید

گوشت مرغ و تخم مرغ (ذرت، کنجاله، سویا و پودر ماهی) که تا اوایل سال ۱۳۷۰ تقریباً ثابت بود؛ در بعضی از موارد به بیش از ۳ برابر افزایش یافت. با افزایش قیمت نهاده‌ها، قیمت گوشت مرغ نیز در بازار آزاد تقریباً سه برابر افزایش پیدا کرد (از ۶۸۵ ریال به ازای هر کیلوگرم در سال ۱۳۶۹ به ۱۹۸۲ ریال به ازای هر کیلوگرم در سال ۱۳۷۱ رسید). این تغییرات در دوره ۷۸-۱۳۷۰ شدیدتر بود. بنابراین آزادسازی واردات نهاده‌ها به قیمت واریزنامه‌ای باعث افزایش شدید قیمت نهاده‌ها شد، به طوری که قیمت دولتی هر کیلوگرم ذرت از ۳۸ ریال در سال ۱۳۶۹ به ۱۲۳۵ ریال در سال ۱۳۷۸ افزایش یافت (نرخ آزاد از ۱۲۸ به ۱۲۹۱ ریال رسید). قیمت دولتی کنجاله سویا نیز از ۳۸/۵ ریال به ۱۶۱۷ ریال افزایش پیدا کرد (قیمت آزاد آن نیز از ۴۱۵ ریال به ۱۷۸۰ ریال تغییر کرد). افزایش قیمت پودر ماهی از دو نهاده دیگر نیز شدیدتر بود و قیمت دولتی هر واحد آن از ۶۸ ریال در سال ۱۳۶۹ به ۴۴۳۲ ریال در سال ۱۳۷۸ افزایش یافت (قیمت آزاد نیز از ۸۰۰ ریال به ۵۱۳۴ ریال افزایش پیدا کرد). از سوی دیگر با انجام آزادسازی دامنه فعالیت بخش خصوصی در واردات نهاده‌ها نیز افزایش یافت و سهم دولت از واردات ذرت، کنجاله سویا و پودر ماهی از ۱۰۰ درصد در سال ۱۳۷۱ به صفر در سال ۱۳۸۳ رسیده است.

دولت برای تنظیم بازار گوشت مرغ و تخم مرغ سیاست‌های متنوعی را بکار گرفت که در مجموع می‌توان در ۵ حوزه شامل سیاست وارداتی، انحصار دولتی و مداخلات آن، سیاست قیمتی، پرداخت یارانه به نهاده‌های تولید و سیاست صادراتی خلاصه کرد:

(۱) واردات گوشت مرغ و گاه‌تخم مرغ ساده‌ترین راه جبران کمبود در بازار داخلی بود که دولت برای تنظیم بازار این محصول در شرایطی اقدام کرده است.

(۲) انحصار خرید و توزیع کالاهای اساسی در اختیار دولت بوده است. در مورد واردات نهاده‌های مورد نیاز صنعت طیور تا سال ۱۳۷۶ در انحصار دولت بوده است. در بازار گوشت مرغ و تخم مرغ در بعضی از سال‌ها خرید توافقی نیز انجام شده است.

(۳) کنترل قیمت و سیاست تعیین قیمت کف و سقف یکی از سیاست‌های مهم دولت در زمینه تنظیم بازار گوشت مرغ و تخم مرغ بوده است.

(۴) پرداخت یارانه به نهاده‌های تولید از دیگر سیاست‌های دولت است که برای تنظیم بازار این دو محصول استفاده می‌شود. این سیاست در نهاده‌های تولید به صورت پرداخت یارانه به دان مرغ، کنجاله سویا و ... اعمال می‌شود.

۵) در بعضی از سال‌ها که کشور با مازاد مقطعی تولید گوشت مرغ و بویژه تخم مرغ مواجه بوده، برای جلوگیری از کاهش قیمت‌ها اقدام به صادرات تولید مازاد بر نیاز داخلی این محصولات نموده است.

چالش‌های صنعت مرغداری

الف- بالا بودن هزینه تولید: بررسی‌ها نشان می‌دهد که کشورهای تولیدکننده و صادرکننده عمده گوشت مرغ- برزیل و آمریکا و سپس چین و تایلند - دارای کمترین هزینه تولید هستند. واردکنندگان عمده گوشت مرغ- روسیه، عربستان و ژاپن- بالاترین سطح هزینه‌ها را دارند. عوامل مهم و اثرگذار بر هزینه تولید، عبارت از فن آوری تولید، ظرفیت‌های تولید و دسترسی به نهاده‌ها است. به طوری که تراکم جوجه‌ریزی و در نتیجه میزان تولید در کشورهای مختلف بسیار متفاوت است و از عواملی مانند تجهیزات موجود، شرایط آب و هوایی و متوسط وزن نهایی جوجه‌ها اثر می‌پذیرد.

۲- بالا بودن دوره پرورش: با توجه به خواست بازار و سلیقه مصرف‌کنندگان، وزن نهایی جوجه (مرغ) متفاوت است و دوره پرورش در دنیا از ۴۱ روز تا ۶۴ روز متفاوت است. این مسأله بدون شک بر هزینه‌های تولید و میزان تولید نیز اثر می‌گذارد. بررسی‌ها نشان می‌دهد که سنگین ترین مرغ‌ها در ژاپن با متوسط وزن ۲/۹ کیلوگرم پرورش می‌یابند. چنانچه از این جدول برمی‌آید وزن متوسط لاشه مرغ در جهان ۱/۳۸ کیلوگرم است. وزن لاشه در کشور برزیل به عنوان یکی از تولیدکنندگان عمده گوشت مرغ ۱/۵۴ کیلوگرم است. وزن لاشه در ایران در مقایسه با متوسط جهانی بالاتر است. بالا بودن وزن لاشه به دوران نگهداری و پرورش آن برمی‌گردد. طبق استانداردهای جهانی حداکثر دوران پرورش مرغ گوشتی ۴۵ روز و وزن آن حداکثر یک کیلوگرم گوشت آماده طبخ بدون چربی است، ولی تولیدکنندگان مرغ گوشتی در ایران دوران پرورش را گاهی ۶۰ تا ۷۰ روز افزایش می‌دهند. در این حالت ضمن افزایش وزن مرغ تا ۲ کیلوگرم و حتی بیشتر، مرغ چربی‌دار با پوست ضخیم به بازار روانه می‌گردد. وزن بالای مرغ در هنگام کشتار، باعث بالا رفتن ضریب تبدیل دان به گوشت مرغ و در نتیجه‌ی آن نیاز به مصرف بیشتر دان و هزینه‌ی بیشتر تولید می‌شود.

۳- پایین بودن ضریب تبدیل دان: بررسی ضریب تبدیل دان به گوشت مرغ در کشورهای عمده تولیدکننده و ایران نشان می‌دهد که در سال ۱۹۹۷ متوسط ضریب تبدیل (وزن دان مصرفی به وزن

مرغ زنده) حدود ۲/۲ کیلوگرم بوده است. در بین کشورهای عمده تولیدکننده کمترین ضریب تبدیل با ۱/۸۵ به اتحادیه اروپا اختصاص دارد و بالاترین آن مربوط به روسیه است (۳/۳). بالا بودن ضریب تبدیل در این کشور بدلیل شرایط نامناسب آب و هوایی و سرمای زودرس، فن آوری نامطلوب و وارداتی بودن بخشی از نهاده‌های تولید می‌باشد. همان‌طوری که از جدول (۳) برمی‌آید ضریب تبدیل دان مرغ به گوشت مرغ در ایران از کشورهای عمده تولیدکننده بالاتر است و حتی از متوسط جهانی نیز بیشتر می‌باشد. با تغییر این ضریب ضمن کاهش هزینه‌های تولید قیمت تمام شده محصول نیز به مراتب کاهش خواهد یافت و حتی کشور در موقعیت مناسبی برای صادرات محصول قرار می‌گیرد. بر اساس اهداف برنامه چهارم توسعه ضریب تبدیل دان به مرغ زنده باید از ۲/۲۷ در سال ۱۳۸۴ به ۱/۸۲ در سال ۱۳۸۸ کاهش یابد. با این کاهش ضریب تبدیل، ایران به لحاظ کاهش هزینه‌های تولید و افزایش رقابت‌پذیری در سطح کشورهای عضو اتحادیه اروپا و برزیل قرار خواهد گرفت.

۴- عدم خودکفایی در تولید دان: هزینه دان در تولید گوشت مرغ و تخم مرغ نقش اساسی ایفا می‌کند، به طوری که حدود ۶۰ درصد هزینه‌های تولید این محصولات را دان مرغ تشکیل می‌دهد. بنابراین کشورهایی که در تولید دان مرغ دارای مزیت هستند صنعت طیور نیز در آنها توسعه چشمگیری یافته است. برای نمونه کشورهای آمریکا، چین و بویژه برزیل که از تولیدکنندگان عمده دان مرغ هستند و دسترسی ارزان و آسان آنها به دان مرغ وجود دارد جزء تولیدکنندگان عمده محصولات طیور در جهان به شمار می‌روند و از این مزیت در افزایش تولید نهایت استفاده را کرده‌اند^۱. آمریکا و برزیل اکنون بزرگترین تولیدکنندگان و صادرکنندگان سویا و محصولات آن در جهان می‌باشند و آرژانتین بعد از آنها قرار دارد. این امر به تمرکز صنعت طیور در این کشورها کمک کرده است.

۱- بر اساس اظهارات دبیرکل جهانی صنعت طیور، این صنعت با دو عامل محدودکننده؛ زمین برای کشت غلات مورد استفاده در دان مرغ و آنفلوآنزای حاد پرندگان مواجه است. برای فائق آمدن بر محدودیت اول، بهترین راه‌حل افزایش عملکرد در واحد سطح است و آنفلوآنزای حاد پرندگان نیز مقطعی بوده و این موضوع را به‌عنوان یک محدودیت دایمی نمی‌توان تلقی کرد.

جدول ۳- میانگین وزن لاشه مرغ گوشتی و ضریب تبدیل آن در سال ۱۹۹۸ واحد: کیلوگرم

شرح	چین	آمریکا	اتحادیه اروپا	روسیه	برزیل	ایران	متوسط جهانی
وزن لاشه	۲/۲	۲	۱/۴۶	۱/۵	۱/۵۴	۱/۸	۱/۳۸
ضریب تبدیل	۲/۱۵	۲	۱/۸۵	۳/۳	۲	۲/۲۵	۲/۲

منبع: Landes et al. (2004)

نتایج تحقیق

شاخص نسبت تمرکز در بازار تخم مرغ و گوشت مرغ

در جداول (۴) و (۵) شاخص نسبت تمرکز اندازه i تا از بزرگترین بنگاه‌ها به کل اندازه بازار تخم مرغ در دو دوره ۱۳۷۵ و ۱۳۸۴ محاسبه شده است. بر اساس نتایج این جداول:

۱- تعداد بنگاه‌های تولیدکننده تخم مرغ از ۹۷۱ واحد در سال ۱۳۷۵ به ۱۲۹۶ واحد در سال ۱۳۸۴ افزایش یافته است. افزایش بنگاه‌ها خود می‌تواند دلیلی بر کاهش تمرکز در بازار تولید داخلی باشد.

۲- نسبت تمرکز ۱، ۴، ۸ و ۱۶ بنگاهی در سال ۱۳۷۵ در صنعت تخم مرغ به ترتیب ۳/۲۵، ۹/۱، ۱۴/۸ و ۲۲/۵ درصد می‌باشد^۱. با توجه به تقسیم‌بندی بازارها بر اساس نسبت تمرکز به نظر می‌رسد نوع بازار تولید تخم مرغ به رقابتی گرایش دارد.

۳- در سال ۱۳۸۴ شرکت طلایه‌داران آفاق، شرکت سیمرغ واحد ۲، شرکت سیمرغ واحد خراسان، مرغداری برادران جلالی، کوه افکن، سپید مرغ بهار، رام طیور، میرزایو، مرغداری تک و شرکت سیمرغ واحدهای بالای ۵۰۰ هزار قطعه را تشکیل می‌دهند. ظرفیت این واحدها به ترتیب ۱۱۹۸، ۱۰۰۶، ۹۶۰، ۹۰۰، ۷۰۰، ۶۸۰، ۶۷۰، ۵۳۹، ۵۹۶ و ۵۱۰ هزار قطعه تخم مرغ است. در این سال، سهم بنگاه برتر از کل ظرفیت ۱/۹۴ درصد بود که در مقایسه با سال ۱۳۷۵ کاهش یافته است.

۱- واحدهای برتر در تولید تخم مرغ در سال ۱۳۷۵ عبارتند از: مرغداری طباطبائی، برداران جلالی، شرکت سیمرغ واحد ۲ اصفهان، شرکت کشت و صنعت فاطم، شرکت سیمرغ فوجان، شرکت بیدگلی، شرکت دام و طیور، شرکت سیمرغ واحد کرمان و شرکت کشت و صنعت فارس. ظرفیت این ۱۰ واحد بالای ۵۰۰ هزار قطعه مرغ است. واحد اول با ۱/۵۷ میلیون قطعه، ۳/۲۵ درصد کل بازار تولید داخلی را در اختیار دارد.

جدول ۴- نسبت‌های تمرکز بازار تخم‌مرغ در سال‌های ۱۳۷۵ و ۱۳۸۴ واحد: هزار قطعه

ردیف	۱۳۸۴			۱۳۷۵		
	سهم	ظرفیت (هزار قطعه)	نام واحد	سهم	ظرفیت	نام واحد
1	1/940	1198	شرکت طلایه داران آفاق	3/246	1573	طباطبائی
2	1/629	1006	شرکت سیمرغ واحد ۲	2/249	1090	برداران جلالی
3	1/555	960	شرکت سیمرغ واحد خراسان	2/076	1006	شرکت سیمرغ واحد ۲ اصفهان
4	1/458	900	مرغداری برداران جلالی	1/560	756	شرکت کشت و صنعت فاطم
5	1/134	700	کوه افکن	1/486	720	شرکت سیمرغ قوچان
6	1/101	680	سپیدمرغ بهار	1/446	701	بیدگلی
7	1/085	670	رام طیور	1/411	684	شرکت دام و طیور
8	0/966	596/5	میرزایو	1/304	632	سپید مرغ ۲
9	0/873	539	مرغداری تک	1/052	510	شرکت سیمرغ واحد کرمان
10	0/826	510	شرکت سیمرغ	1/032	500	شرکت کشت و صنعت فارس

منبع: محاسبات تحقیق

۴- نسبت تمرکز ۱، ۴، ۸ و ۱۶ بنگاهی در سال ۱۳۸۴ به ترتیب ۱/۹۴، ۶/۵۸، ۱۰/۸۶۸ و ۱۷/۰۵ درصد است. با توجه به تقسیم‌بندی بازارها، نوع بازار تولید تخم‌مرغ رقابتی است. مقایسه نسبت‌های تمرکز در دو سال ۱۳۷۵ و ۱۳۸۴ گویای آن است که از نسبت تمرکز در بازار تخم‌مرغ کاسته شده است، بویژه نسبت تمرکز یک بنگاهی از ۳/۲ به ۱/۹۴ کاهش یافته است.

جدول ۵- طبقه‌بندی مرغداری‌های تخم‌گذار بر حسب ظرفیت در سال‌های ۱۳۷۵ و ۱۳۸۴ واحد: هزار قطعه

شرح	۱۳۷۵				۱۳۸۴			
	ظرفیت	تعداد	ظرفیت	سهم از ظرفیت	ظرفیت	تعداد	ظرفیت	سهم از ظرفیت
1	0-5	۴۹	۱۸۱/۲	۳۷/۰	۴۳	۱۶۳/۸	۳/۳۲	0/27
2	<5-10	۱۳۳	۱۰۹۶/۹	۲۶/۲	۱۷۱	۱۴۹۲/۴	۱۳/۲۱	2/42
3	<10-20	۲۴۲	۳۷۸۶/۷	۸۱/۷	۳۲۵	۵۱۵۲/۳	۲۵/۱۲	8/34
4	<20-50	۳۳۱	۱۱۲۴۸	۲۱/۲۳	۴۸۲	۱۵۹۸۰/۴	۳۷/۲۵	25/88
5	<50-100	۱۳۴	۹۷۲۱/۵	۰۶/۲۰	۱۷۲	۱۲۵۷۳/۴	۱۳/۲۹	20/36
6	<100-200	۴۸	۶۵۲۸/۹	۴/۹۵	۶۰	۸۵۲۹/۳	۴/۶۴	13/81
7	<200-500	۲۴	۸۲۳۰	۹۸/۱۶	۳۱	۱۰۰۹۵/۵	۲/۴۰	16/35
8	<500	۹	۷۶۷۲	15/83	۱۰	۷۷۵۹/۵	0/77	12/57
کل		۹۷۰	48465/2		۱۲۹۴	61746/4		100.00

منبع: محاسبات تحقیق

۵- شرکت سیمرغ در سال ۱۳۷۵ با حدود ۵/۵۳۷ درصد کل تخم مرغ کشور، نقش پررنگی در بازار این کالا بر عهده داشت. در صورتی که مالکیت سایر بنگاه‌ها مشخص بود می‌توان به راحتی در مورد تبانی این بنگاه‌ها بحث نمود. سهم بازار شرکت سیمرغ در سال ۱۳۸۴ به ۴/۸۲ درصد کاهش یافته است.

در جدول (۶) وضعیت واحدهای تولید گوشت مرغ آمده است. مطابق این جدول از مجموع ۱۴/۵ هزار واحد گوشتی در سال ۱۳۸۲، تنها ۴۵ واحد دارای ظرفیتی بیش از ۱۰۰ هزار قطعه هستند. این تعداد از مرغداری‌ها تنها ۰/۳۱ درصد کل مرغداری‌ها را تشکیل می‌دهند، ولی به لحاظ تولید وضعیت متفاوت است. در مجموع این ۴۵ واحد، ۳/۱ درصد کل گوشت مرغ تولیدی کشور را در اختیار دارند. از سوی دیگر هر مرغداری در سال می‌تواند با توجه به دوره پرورش ۴۵ تا ۷۰ روزه، چندین دوره گوشت مرغ تولید کند که از ۱ دوره تا ۴ دوره و بیشتر در نوسان است. در بین طبقات ۹ گانه مذکور، مرغداری‌های با ظرفیت بیش از ۱۰۰ هزار قطعه ۴ دوره یا بیش از آن اقدام به پرورش مرغ می‌کنند، در حالی که این امر در دیگر طبقات صادق نیست و در ۱ تا ۴ دوره تولید می‌کنند.

جدول ۶- وضعیت مرغداری‌های مرغ گوشتی بر حسب ظرفیت در سال ۱۳۸۲ واحد: هزار قطعه

ظرفیت	جوجه یک روزه	تعداد جوجه تلف شده	تعداد جوجه حذفی	تعداد مرغ پرورش یافته	سهم هر گروه از کل	مرغ زنده تن	سهم از کل تولید	فعال ۸۲	فعال ۸۳
کمتر از ۲	۳۱	۳		28	۰	۷۱	۰.۰۱	۳	۰
۲-۵	۱۶۷۲۷	۱۶۶۰	۴۲۹	14638	۲.۴۶	۳۴۱۸۰	۲.۴۹	۱۶۹۲	۱۶۸۱
۵-۱۰	۷۹۹۶۹	۷۶۷۰	۱۵۴۹	70750	۱۱.۸۷	۱۶۱۵۰۷	۱۱.۷۸	۳۷۸۳	۳۶۸۱
۱۰-۲۰	۲۴۷۰۸۶	۲۵۲۵۲	۴۴۱۱	217423	۳۶.۴۸	۵۰۰۶۷۸	۳۶.۵۲	۵۸۳۵	۵۶۵۴
۲۰-۵۰	۲۶۰۷۱۲	۲۷۸۷۲	۴۳۰۸	228532	۳۸.۳۴	۵۲۵۹۶۹	۳۸.۳۶	۲۹۱۶	۲۸۸۵
۵۰-۱۰۰	۵۲۳۵۹	۶۴۴۱	۵۳۴	45384	۷.۶۱	۱۰۶۳۲۸	۷.۷۶	۲۷۱	۲۶۹
۱۰۰-۲۰۰	۱۷۷۸۸	۱۹۹۵	۴۱۶	15377	۲.۵۸	۳۳۲۷۹	۲.۴۳	۳۹	۳۸
۲۰۰-۳۰۰	۱۹۹۷	۱۴۸	۱۱	1838	۰.۳۱	۳۸۴۴	۰.۲۸	۳	۵
۳۰۰ و بیش تر	۲۵۴۴	۴۵۵	۲۸	2061	۰.۳۵	۵۱۶۲	۰.۳۸	۳	۳
کل	679213	71496	11686	596031	۱۰۰	۱۳۷۱۰۱۸	۱۰۰	۱۴۵۴۵	۱۴۲۱۶

منبع: نتایج تحقیق

نکته دیگری که باید به آن اشاره کرد با وجود آن که تعداد واحدهای فعال تولیدکننده گوشت مرغ در سال ۱۳۸۳ نسبت به سال ۱۳۸۲ کاهش یافته، اما دو واحد به گروه ۲۰۰-۳۰۰ هزار قطعه‌ای اضافه شده است که به تبع آن تولید گروه‌های بالای ۱۰۰ هزار قطعه افزایش یافته است. در این حالت تولید سه گروه بزرگ تولیدکننده گوشت مرغ به بیش از ۳/۳ درصد کل تولید داخلی رسیده است. مضافاً، از مقایسه ظرفیت‌های مختلف با توجه به تلفات پائین تر و در نتیجه هزینه کمتر، شاید بتوان اندازه‌های تولید مناسب را دو ردیف آخر جدول-ظرفیت تولید بالای ۲۰۰ هزار قطعه - اعلام کرد.

در جمع‌بندی نهایی، ساختار بازار تولید داخلی گوشت مرغ رقابتی است، چرا که تعداد بنگاه‌های رقیب زیاد است و بزرگترین بنگاه موجود در این بازار سهم به مراتب کمتر از ۱۰ درصد بازار را در اختیار دارد.

نسبت‌های تمرکز در بازار جوجه‌یکرز

به دلیل اهمیت نقش جوجه یک روزه در نوسان قیمت گوشت مرغ و تخم مرغ در جدول (۷) وضعیت تمرکز در بازار تولید داخلی آن ارائه شده است. در مجموع ۱۳۶ واحد تولیدکننده جوجه یک روزه با ظرفیت ۱۰۶/۳ میلیون قطعه جوجه در کشور فعالیت می‌کنند^۱. بر اساس این جدول شرکت جوجه کشی ۵۰۱، شرکت صنایع مرغداری ایران و آلمان، فارم یک مرغک ۱، جوجه کشی خوشنام، کوثر، قطره طلای نوشهر و ایران روشن بزرگترین واحدهای تولیدکننده جوجه یک روزه در کشور هستند. ظرفیت ماهانه این واحدها به ترتیب ۶/۷، ۴/۱، ۴/۰۸، ۳/۸۹، ۳/۸، ۳/۷ و ۳/۳ میلیون قطعه جوجه یک روزه است. واحد برتر به تنهایی ۶/۳ درصد جوجه یک روزه کشور را تولید می‌کند.

نسبت‌های تمرکز: چهار واحد برتر (نسبت تمرکز ۴ بنگاهی) ۱۷/۶ درصد تولید داخلی جوجه یک روزه را در اختیار دارند. نسبت‌های تمرکز ۸ و ۱۶ بنگاهی به ترتیب ۳۰/۷ و ۴۹/۳ درصد است. این امر تمرکز بالا در این صنعت را نشان می‌دهد. بیشترین تولید گوشت مرغ و تخم مرغ در استان‌های تهران، مازندران و اصفهان به عمل می‌آید. بر این اساس منطقی است که واحدهای

۱- لازم به ذکر است که علی‌رغم تلاش‌های فراوان، امکان دسترسی به ظرفیت همه واحدها میسر نشد.

عمده جوجه یک روزه در این استان‌ها قرار داشته‌باشند. از مجموع ۲۰ واحد بزرگ تولیدکننده جوجه یک روزه، ۱۲ واحد در استان تهران، ۴ واحد در استان مازندران، ۲ واحد در استان اصفهان، یک واحد در آذربایجان شرقی و یک واحد در استان قزوین قرار دارد. نظر به این که عرضه جوجه یک روزه، به صورت روزانه است و بعلاوه باید در مدت ۲۴ ساعت به مرغداری منتقل شود و با هر نوع وقفه و تاخیر، ضایعات آن افزایش می‌یابد، لذا احداث واحدهای جوجه کشی در نواحی عمده تولید اهمیت دارد.

جدول ۷- نسبت‌های تمرکز بازار تولید جوجه‌کشی در سال ۱۳۸۴ واحد: هزار قطعه

استان	مرغداری	تولید در دوره	تولید در ماه	سهم از کل
		4263	6696	6/295
		2872	4104	3/858
		2854	4077	3/833
		2721	3887	3/654
		2688	3840	3/610
		1904	3722	3/499
		2337	3339	3/139
		2056	2940	2/764
		2009	2870	2/698
		2009	2870	2/698
		1980	2828	2/659
		1904	2722	2/559
		1723	2462	2/315
		1602	2284	2/147
		1344	1920	1/805
	( )	1270	1814	1/705
		1243	1776	1/670
		1176	1680	1/579
		1088	1555	1/462
		1088	1555	1/462

منبع: نتایج تحقیق

شاخص هرفیندال: این شاخص در بازار داخلی تولید تخم مرغ در سال‌های ۱۳۷۵ و ۱۳۸۴ به ترتیب ۰/۰۰۵ و ۰/۰۰۳ است و معکوس این شاخص به ترتیب ۱۸۷/۲ و ۲۹۵/۷ است. این امر نشان می‌دهد که ساختار بازار تولید داخلی تخم مرغ رقابتی است و حتی در سال ۱۳۸۴ بازار در مقایسه با سال ۱۳۷۵ رقابتی تر شده است. شاخص هرفیندال جوجه یک روزه و معکوس آن در سال ۱۳۸۴ به ترتیب ۰/۰۲۲ و ۴۵/۵ است و نشان می‌دهد درجه تمرکز در بازار جوجه یک روزه بیشتر از بازار تخم مرغ است.

شاخص لرنر برای مقایسه درجه انحصار در دو بازاری که به لحاظ جغرافیایی جدا هستند به کار می‌رود. برای محاسبه این شاخص لازم است قیمت‌های صادراتی گوشت مرغ و قیمت‌های داخلی عمده‌فروشی آن موجود باشد. برای این کار قیمت صادرات گوشت مرغ از سالنامه آماری طی سالهای ۸۳-۱۳۷۹ استخراج شده است و بر اساس آن این شاخص برای گوشت مرغ محاسبه شد. در جدول (۸) شاخص لرنر گوشت مرغ و تخم مرغ برای سال‌های ۸۳-۱۳۷۹ آمده است. مطابق این جدول شاخص لرنر در بازار داخلی گوشت مرغ در این دوره از ۰/۰۶ در سال ۱۳۷۹ به ۰/۴۳ در سال ۱۳۸۳ افزایش یافته که نشان می‌دهد رقابت در بازار صادراتی گوشت مرغ افزایش یافته است. این امر برای بازار تخم مرغ نیز صادق است و شاخص لرنر از ۰/۱۳ واحد در سال ۱۳۸۰ به ۰/۳۷ واحد در سال ۱۳۸۳ افزایش یافته است که حکایت از افزایش رقابت در بازار صادراتی تخم مرغ است.

جدول ۸- شاخص لرنر برای گوشت مرغ و تخم مرغ در بازار داخلی و صادراتی در دوره ۸۳-۱۳۷۹

شرح	سال	ارزش واحد صادرات ایران (دلار)	قیمت عمده فروشی داخلی (ریال)	شاخص لرنر (با نرخ ارز آزاد)	سهم صادرات از کل تولید
	1379	/		0/06	/
	1380	/		0/29	/
	1381	/		0/34	/
	1382	/		0/21	/
	1383	/		0/43	/
	1379	0/59			
	1380	0/49	4444	0/13	/
	1381	0/54	4882	0/12	/
	1382	0/57	5469	0/17	/
	1383	0/56	7303	0/37	/

منبع: نتایج تحقیق

افزایش شاخص لرنر از آنجا ناشی می‌شود که یا قیمت داخلی بیشتر از حد معمول بوده است یا قیمت صادراتی کمتر از متوسط قیمت داخلی است. بررسی قیمت داخلی گوشت مرغ بیانگر روند افزایش ۲۱ درصدی طی دوره ۸۳-۱۳۷۹ می‌باشد. از سوی دیگر قیمت صادراتی آن در این دوره به جز سال ۱۳۸۲ کاهش نشان می‌دهد. این امر شاید دلیلی بر وجود قدرت انحصاری فروشندگان گوشت مرغ در بازار داخلی باشد که توانسته‌اند محصول واحد و همگنی را با قیمت‌های تبعیضی و متفاوت در دو بازار مختلف عرضه نمایند. از سوی دیگر در ۵ سال مورد بررسی قیمت صادراتی از قیمت داخلی (عمده فروشی) کمتر بوده و حتی در سه سال قیمت صادراتی ایران از متوسط قیمت صادرات جهانی نیز کمتر می‌باشد. این رفتار در بازار تخم مرغ نیز مشاهده می‌شود. در بازار تخم مرغ علی‌رغم افزایش قیمت عمده‌فروشی هر کیلوگرم از ۴۸۸۲ ریال در سال ۱۳۸۰ به ۷۳۰۳ ریال در سال ۱۳۸۳، قیمت صادراتی آن کاهش یافته و از ۰/۵۹ دلار در سال ۱۳۷۹ به ۰/۴۹ دلار در سال ۱۳۸۰ تنزل یافته است. در سال‌های بعد هر چند قیمت صادراتی تخم مرغ دوباره افزایش یافته ولی هیچ‌گاه به رقم سال ۱۳۷۹ نرسیده است. این امر نیز رفتار دوگانه فروشندگان را در دو بازار داخلی و خارجی تخم مرغ نشان می‌دهد.

بنابراین به نظر می‌رسد دولت برای دسترسی به بازار جهانی این محصولات بویژه تخم مرغ به قیمت کمتر از متوسط قیمت جهانی متوسل شده است و این بدین معنی است که از سیاست تبعیض قیمتی در دو بازار مختلف استفاده نموده است. همچنین به نظر می‌رسد دولت برای نفوذ در بازارها گاهی اوقات به صادرات یارانه پرداخت می‌کند تا قیمت صادراتی کمتر از قیمت داخلی شود به طوری که طی سال‌های ۸۱-۱۳۸۰ برای صادرات گوشت مرغ و تخم مرغ به میزان ۱۴ و ۶ میلیارد ریال یارانه صادرات پرداخته است. بنابراین افزایش شاخص لرنر دلیل قدرت انحصار تولیدکنندگان و فروشندگان نیست، بلکه افزایش آن ناشی از یارانه است. یعنی تفاوت قیمت صادراتی و داخلی با یارانه صادراتی توسط دولت جبران می‌شود.

جمع‌بندی و پیشنهادات

این مقاله به اجمال وضعیت صنعت مرغداری (گوشت مرغ و تخم مرغ) در جهان و جایگاه تولید ایران در آن، وضعیت قیمت داخلی در مقایسه با قیمت‌های جهانی، وضعیت هزینه تولید و مقایسه با کشورهای عمده تولیدکننده و بالاخره ساختار بازار ایران پرداخته است. نتایج حاصل از تحقیق نشان می‌دهد که:

- ۱- ایران در سال ۲۰۰۳، در بین کشورهای عمده تولید با ۱/۵ درصد تولید جهانی (۷۶/۳ میلیون تن) در جایگاه ۱۸ قرار دارد و سه کشور آمریکا، چین و برزیل به ترتیب با ۲۳/۹، ۱۸/۲ و ۱۰/۴ درصد کل تولید حایز رتبه اول تا سوم تولید هستند. در سال ۲۰۰۳، ایران با تولید یک درصد تولید جهانی تخم مرغ (۶۱/۳ میلیون تن) در رده هفدهم قرار داشت. کشورهای عمده تولید کننده چین، آمریکا و ژاپن به ترتیب با ۲۶/۴، ۸/۴ و ۴/۱ میلیون تن دارای بیشترین میزان تولید تخم مرغ هستند.
- ۲- قیمت جهانی واردات گوشت مرغ طی دوره ۸۲-۱۳۶۹ با روند نزولی از ۱/۸ به ۱/۵ دلار به ازای هر کیلو گرم کاهش یافته است، اما قیمت داخلی آن در ایران از رشد سالانه ۲۴/۸ درصد برخوردار بوده و از ۶۸۵ ریال در سال ۱۳۶۹ به ۱۶۰۵۴ ریال در سال ۱۳۸۳ افزایش یافته است. مقایسه قیمت های داخلی و خارجی (بر اساس نرخ ارز آزاد) نشان می دهد که تا سال ۱۳۷۸ قیمت داخلی همواره کمتر از قیمت جهانی بوده است و از این سال به بعد قیمت داخلی همواره بیشتر از قیمت جهانی بوده است. همچنین، قیمت داخلی تخم مرغ با رشد ۱۹/۸ درصد از ۵۱۰ ریال در سال ۱۳۷۹ به ۷۷۴۳ ریال به ازای هر کیلو گرم در سال ۱۳۸۴ رسیده است. این در حالی است که قیمت جهانی از ثبات نسبی برخوردار بوده و از ۱/۲۷ به ۱/۳ دلار به ازای هر کیلو گرم رسیده است. مقایسه قیمت های داخلی و خارجی نشان داد که در طول دوره قیمت داخلی کمتر از قیمت خارجی بوده و حکایت از عدم حمایت دولت از تولید کننده و حمایت از مصرف کننده دارد.
- ۳- بررسی قیمت های ماهانه خرده فروشی گوشت مرغ در دوره ۸۴-۱۳۸۰ بیانگر آن است که بیشترین رشد قیمت در ماه های آغازین سال (سه ماه بهار) مشاهده می شود. پس از آن در سه ماهه تابستان روند افزایش رشد قیمت ها کاهنده است. در سه ماهه پاییز دوباره سیر صعودی رشد قیمت ها آغاز و از پایان پاییز دوباره شاهد روند کاهش رشد قیمت ها بوده و در سه ماهه زمستان قیمت های خرده فروشی دارای کمترین رشد است.
- ۴- نتایج حاصل از نسبت های تمرکز تخم مرغ بیانگر آن است که نسبت تمرکز ۱، ۴، ۸ و ۱۶ بنگاهی در سال ۱۳۷۵ در صنعت تخم مرغ به ترتیب ۳/۲۵، ۹/۱، ۱۴/۸ و ۲۲/۵ درصد می باشد. با توجه به تقسیم بندی بازارها بر اساس نسبت تمرکز نوع بازار تولید تخم مرغ به رقابتی گرایش داشته باشد. نسبت تمرکز ۱، ۴، ۸ و ۱۶ بنگاهی تخم مرغ در سال ۱۳۸۴ به ترتیب ۱/۹۴، ۶/۵۸، ۱۰/۸۶۸ و ۱۷/۰۵ درصد می باشد. بر اساس نسبت تمرکز، نوع بازار تولید تخم مرغ رقابتی

می‌باشد. مقایسه نسبت‌های تمرکز در دو سال مورد بررسی نشان می‌دهد که از نسبت تمرکز در بازار تخم مرغ کاسته شده است، بویژه نسبت تمرکز یک بنگاهی از ۳/۲ به ۱/۹۴ کاهش یافته است.

۵- نتایج شاخص هرفیندال تخم مرغ بیانگر آن است که در سال ۱۳۷۵ این شاخص حدود ۰/۰۰۵ بوده است. بنابراین ساختار بازار به سمت رقابتی گرایش دارد. شاخص هرفیندال در سال ۱۳۸۴ برابر ۰/۰۰۳ واحد است و این امر نشان می‌دهد که ساختار بازار در مقایسه با سال ۱۳۷۵ رقابتی تر نیز شده است.

۶- محاسبه شاخص لرنر در بازار داخلی گوشت مرغ و تخم مرغ در مقایسه با بازار صادراتی آن دو در دوره ۸۳-۱۳۷۹ نشان می‌دهد که این شاخص از ۰/۰۶ و ۰/۱۳ به ۰/۴۳ و ۰/۳۷ افزایش یافته و بیانگر افزایش درجه رقابت در بازار صادراتی گوشت مرغ و تخم مرغ است. مقایسه شاخص لرنر گوشت مرغ و تخم مرغ نشان می‌دهد که ساختار بازار صادراتی گوشت مرغ و تخم مرغ رقابتی تر از بازار داخلی آن دو است. بررسی قیمت داخلی گوشت مرغ و تخم مرغ در مقایسه با قیمت صادراتی آن بیانگر این واقعیت است که روند قیمت داخلی افزایشی بوده، اما قیمت صادراتی در بیشتر سال‌ها روند کاهشی دارد.

۷- به سبب رقابتی بودن ساختار بازار گوشت مرغ و تخم مرغ، نوسان قیمت کمتر متاثر از ساختار بازار آنها است.

با توجه به نتایج فوق، پیشنهادات زیر جهت بهبود تنظیم بازار این دو محصول ارائه می‌شود:

۱- از آنجا که میزان گوشت مرغ استحصال شده از دان مرغ در ایران در مقایسه با کشورهای عمده تولیدکننده و حتی متوسط جهانی پایین تر است. این امر یکی از دلایل افزایش هزینه تولید است، دولت باید راهکارهایی برای بهبود آن اجرا کند. یکی از این راه کارها کاهش طول دوره پرورش مرغ است. متوسط جهانی دوره پرورش حداکثر ۴۵ روز (وزن لاشه ۱/۳۸ کیلوگرم) است، در حالی که طول دوره پرورش در ایران بیش از ۷۰ روز (وزن لاشه ۱/۸ کیلوگرم) می‌باشد.

۲- از آنجا که ساختار بازار گوشت مرغ و تخم مرغ رقابتی است و این شرط لازم برای تامین این محصولات توسط تولیدکنندگان است. اما علاوه بر رقابتی بودن ساختار بازار، نحوه تولید و زنجیره تامین و عرضه مستمر تولید بسیار حایز اهمیت است. از این رو امروزه سیستم تولید یکپارچه گوشت مرغ در دنیا ایجاد شده است که شرط کافی برای عرضه دائم این محصولات

- است. در این سیستم تولیدی تمامی اجزای تولید گوشت مرغ از قبیل مزرعه تولیدکننده، جوجه یکروزه، واحد جوجه کشی، کارخانه تهیه خوراک، مرغداری گوشتی، سیستم حمل و نقل، کشتارگاه و شیوه‌های عرضه گوشت مرغ تحت نظارت و مدیریت واحد می‌باشد.
- ۳- با توجه به ضریب همبستگی بالای قیمت دان مرغ و جوجه یکروزه با قیمت گوشت مرغ و تخم مرغ، مجموعه تدابیر و اقدامات مناسب برای تامین به موقع این نهاده‌ها در فرایند تولید محصول بسیار مهم است.
- ۴- میزان ضایعات تخم مرغ و گوشت مرغ در ایران بالاتر از متوسط جهانی و کشورهای عمده تولیدکننده است و لذا مجموعه اقدامات مناسب برای کاهش ضایعات، در تنظیم بازار داخلی می‌تواند کارساز باشد.
- ۵- هم اینک که فراز و فرودهای قیمت طی ماه‌ها و فصول سال مشخص است، دولت برای جلوگیری از افزایش قیمت‌ها می‌تواند برنامه‌ریزی منسجمی ارائه دهد.
- ۶- ذخیره احتیاطی، سیاست مطمئنی برای استمرار عرضه و جلوگیری از نوسان قیمت در بازار است.
- ۷- ظرفیت‌سازی‌های انجام شده در زمینه گوشت مرغ و بویژه در زمینه تخم مرغ مؤید آن است که ایران جایگاه مناسبی در زمینه صادرات تخم مرغ دارد و باید با نگاه به بازار داخلی زمینه صادرات این محصول فراهم شود. در صورتی که مازاد تولید و در نتیجه مازاد عرضه در بازار داخلی وجود داشته باشد، با نگاه به تقاضای داخلی، نسبت به صدور تولید مازاد بر نیاز داخلی به بازارهای هدف اقدام نماید.
- ۸- وجود تعرفه مناسب در سیاست تجاری نهاده‌های تولید ابزار مناسبی برای حمایت از تولید و مصرف داخلی است. از آن که قیمت این محصولات به شدت متأثر از قیمت دان مرغ است، تغییرات غیرمنطقی تعرفه عوامل و نهاده‌های وارداتی تولید، می‌تواند به نوسانات قیمت داخلی گوشت مرغ و تخم مرغ منجر شود.

References:

- 1- Adelman M.A. (1969), **Comment on the "H" Concentration Measure as a Numbers Equivalent**, *Review of Economics and Statistics*. Vol. 51, PP. 99-102.
- 2- Bostaki. M & Sadeghi. H., (2002), **Measuring the effects of government intervention in pricing livestock products: a case study of chicken meat in Iran**, *Agricultural Economics and Development*, Scientific & Research Quarterly Journal Institute, Vol. 10, No. 1 (37), Spring. (in Persian)

- 3- Clark, R. and Davies, S., (1982). **Market structure and price-cost margins**. *Economica*, 49, 277-87
- 4- Cotterill, R.W. (1999). **Continuing Concentration in Food Industries Globally: Strategic Challenges to an Unstable Status Quo**, University of Connecticut, Food Marketing Policy Center, Research Report No. 49.
- 5- Hall, M. and N. Tideman (1976), **Measures of Concentration**, *Journal of American Statistic*, Vol. 92, PP. 162-68.
- 6- Herfindahl. O. C., (1959). **A General Evaluation of Competition in the Copper Industry, Copper Costs and Prices 1870-1957**. Johns Hopkins Press, Baltimore, 1959, xhap.70.
- 7- Hosseini, M. A. (1997). **"The World Market Structure and the Iranian Pistachio Export Market Change"**. *Quarterly Journal of Agricultural Economic Studies: Agricultural Economics and Development*. Research Institute for planning & Agricultural Economics, Vol. 5, No. 2 (18). September. PP: 115-135. (in Persian)
- 8- Hosseini, M. A. & P. Zorar (2004). **"The Structure of World Market for Hand –Woven Carpet and the Target Markets for Iran's Carpet Export"**. *Iranian Journal of Trade Studies (IJTS) Quarterly*. Institute for Trade Studies and Research (ITSR), Vo.8, No.30. Spring 2004. pp: 85-117. (in Persian)
- 9- Khodadad Kashi. F., (1998). **Market Structure and Performance (Theory and Practice): case of Iran**, Institute for Trade Studies & Research (ITSR). (in Persian)
- 10- Lerner A. P. (1934), **the Concept of Monopoly and the Measurement of Monopoly Power**, *R. Econ. Stud.* Vol. 1, PP. 157-75.
- 11- Maddala. G. S. Dobson. S. Miller. E., (1995). **Microeconomics. The Regulation of Monopoly**. Chapter: 10, McGraw-Hill Book Company Press, PP:189-195
- 12- Yalcin, Cihan (2000), **Price-cost Margins and Trade Liberalization in Turkish Manufacturing Industry: A Panel Data Analysis**, Discussion Paper, Central Bank of the Republic of Turkey.
- 13- FAO. **Production & Trade Yearbook**, 1999-2006, www.fao.org

Received: May 17 2009

Accepted: Sep 26 2009